

РЕЦЕНЗІЯ

КОМОВОЇ МАРІЇ ВАСИЛІВНИ

доктора наук із соціальних комунікацій,
кандидата філологічних наук, професора,
професора катедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
на дисертацію

МЕНТИНСЬКОЇ ІРИНИ БОГДАНІВНИ

«Українська комп'ютерна термінологія: формування,
системна організація, вектори розвитку»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність дисертаційного дослідження

Бурхливий розвиток науки і техніки, тотальна комп'ютеризація та інформатизація суспільства спричинюють прискорення номінативних процесів, впливають на формування науково-технічної термінології, тому, безперечно, вивчення терміносистем не втрачає своєї актуальності. Українська комп'ютерна термінологія в умовах глобалізації невинно розвивається та зазнає потужного впливу англійської мови, тож важливо відстежувати сучасні тенденції розвитку галузі та вчасно реагувати на зміни, щоб забезпечувати структурну чіткість, нормативність, стабільність терміносистеми. Чітке і послідовне дослідження термінології допомагає уніфікувати та адаптувати терміни галузевої терміносистеми, а це забезпечує ефективну комунікацію не тільки всередині самої галузі, а й поза її межами, а також є вагомим структурним елементом наукового знання. Отож комплексне дослідження комп'ютерної термінології є досить актуальною, перспективною та запотребованою темою сьогодні.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Оцінюючи найвагоміші наукові результати дисертаційного дослідження, виокремлюємо ті, що мають теоретичне і практичне значення для термінознавчої науки і практики. Дисертантка охарактеризувала становлення поняття *термін* в українській науці, простежила процес формування сучасного розуміння терміна як одиниці терміносистеми, з одного боку, й одиниці загальнолітературної мови з іншого; спроектувавши принципи побудови галузевих терміносистем на українську комп'ютерну термінологію, вона сформулювала дефініцію поняття «комп'ютерний термін».

У роботі скурпульозно проаналізовано становлення комп'ютерної термінографії на тлі розвитку інформаційних технологій в Україні. Виокремлено важливі етапи утвердження української комп'ютерної термінографії. Особливу увагу звернено на основні лексикографічні праці, які стали базовими у

формуванні терміносистеми. Дослідження історії становлення галузевої термінології на тлі розвитку інформаційних технологій в Україні дає змогу виявити основні закономірності формування терміносистеми, спрогнозувати тенденції її розвитку з метою упорядкування та чіткого лексикографічного опису.

Грунтовно розглянуто структурні та словотвірні особливості сучасної комп'ютерної термінології. Виокремлено найпродуктивніші способи творення комп'ютерних терміноодиниць й описано специфіку дериваційних процесів фахової лексики. З'ясовано закономірності творення сучасних комп'ютерних термінів і виявлено тенденції подальшого розвитку досліджуваної терміносистеми, що сприяє визначенню напрямів і способів унормування її одиниць. Цікавим і корисним, на нашу думку, є аналіз низки сучасних лексикографічних онлайн-джерел, що фіксують терміни комп'ютерної сфери, розгляд їхніх особливостей з погляду практичного застосування, визначення найактуальніших тенденцій, пов'язаних із сучасними процесами лексикографування. Виявлено й окреслено основні вектори розвитку онлайн-лексикографії, що впливають на подальше вивчення особливостей процесу термінографування.

Привертає увагу спостереження щодо лексико-семантичних процесів у комп'ютерній терміносистемі. Осмислюючи синонімію в термінології, авторка дисертації виокремлює особливі риси синонімії в УКТ: паралельне використання назв різного походження (запозичений термін – власне український відповідник); співіснування термінів різної структури, що зумовлено здатністю мови творити прості та складені назви для номінації того ж об'єкта, а також бажанням науковців уникати повторень у тексті.

Предметом аналізу в дисертації стали також питання антонімії в українській комп'ютерній термінології. Явище антонімії притаманне галузевій терміносистемі, оскільки забезпечує контрастну характеристику об'єктів, явищ, реалій. Основну увагу в дисертації звернено на роль антонімних відношень у терміносистемі. Полісемія, як відомо, є небажаною для термінології, однак вона наявна навіть у межах однієї спеціальної галузі, відтак у дисертації належно опрацьовано цю проблему. Дисертантка розрізняє внутрішньосистемну, зовнішньосистемну, міжсистемну полісемію. Констатовано, що полісемія в межах комп'ютерної термінології вказує на інтенсивний розвиток терміносистеми відповідно до мовних законів, і тому це явище існує як факт динаміки мовних процесів у досліджуваній терміносистемі. У тісній взаємодії з полісемією перебуває явище омонімії, і в дисертації ці поняття чітко розмежовано та звернено увагу на специфіку термінологічної омонімії досліджуваної галузі, а підґрунтям виникнення однакових за формою, але різних за значенням лексем визначено довільний зв'язок між планом вираження і планом змісту.

Нові факти, одержані здобувачем

Наукова новизна дисертаційної праці є очевидною. У дисертації Ірини Ментинської вперше в українському термінознавстві комплексно досліджено формування та системну організацію української комп'ютерної термінології, проаналізовано динаміку та визначено взаємовпливи в процесі формування української комп'ютерної терміносистеми в Україні та за кордоном у період 1960–1990 рр.; деталізовано загальнонаукові поняття термінування, ретермінування лексем; визначено ступені правописно-граматичної та семантично-словотвірної адаптації морфем іншомовного походження в межах УКТ; запропоновано шляхи словотвірно-правописної уніфікації одиниць УКТ; визначено структуру термінного поля української комп'ютерної термінології, вказано, що українські комп'ютерні терміни існують у межах макрополя «інформаційні технології», а спільним семантичним компонентом, навколо якого консолідується терміни, є компонент *комп'ютер*, що явно чи приховано виражений; виявлено найважливіші вектори розвитку української комп'ютерної термінології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації та публікацій Ірини Ментинської є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених результатів. Вивчення джерельної бази (286 найменувань) уможливило виокремлення обґрунтованої чіткої концепції дослідження та вибору лінгвістичних та загальнонаукових методів для провадження наукового пошуку. Зміст поданих анотацій відображає зміст дисертації та висвітлює її суттєві аспекти та основні положення. Використання відповідних методологічних підходів до дослідження та низки взаємопов'язаних методів дало змогу дисертантці здійснити узагальнення про лексичні, структурні, семантичні та синтаксичні особливості досліджуваної термінолексики та сприяло розв'язанню визначених завдань та досягненню мети дослідження. Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертантки в міжнародних науково-практичних конференціях та інших наукових заходах. Науковий теоретичний апарат, застосований у роботі, дає можливість цілісно уявити авторське бачення розв'язання досліджуваної проблеми, його алгоритм, інструментарій, способи інтерпретації одержаних результатів.

Новизну і вірогідність висновків дисертації забезпечено комплексним аналізом досліджуваного матеріалу та достатньою кількістю прикладів, а додані до рецензованої праці додатки, зокрема Додаток 5 «Термінне наповнення тематичних груп», Додаток 6 «Алфавітний покажчик комп'ютерних термінів» та

Додаток 7 «Терміни ядра, ядерної зони, приядерної зони», підтверджують обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів

Систематизовані й інтерпретовані результати дослідження Ментинської Ірини Богданівни викладено в обґрунтованих теоретичних положеннях, висновках і рекомендаціях, що уможливить проведення подальших якісних термінознавчих досліджень і підвищення ефективності лексикографічного опрацювання. Результати дослідження можна впроваджувати у вивчення дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Основи термінознавства» для студентів та аспірантів ІТ-спеціальностей. Важливі дані для теорії й практики термінодеривації отримано внаслідок вивчення неморфологічних способів творення комп'ютерних термінів – шляхом термінування (метафоризування, метонімізування), ретермінування. Зазначені семантичні процеси отримали належну наукову інтерпретацію. Велику групу комп'ютерних термінів в українській мові становлять запозичення, вони є важливим засобом поповнення сучасної української комп'ютерної термінології, відтак у дисертаційній роботі простежено адаптаційні процеси та чітко зауважено, що інтенсивна англійізація сучасної української комп'ютерної термінології на всіх мовних рівнях може перешкоджати точному називанню певного поняття та відводить від української мовної традиції.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Проаналізований у дисертаційній роботі теоретичний і фактичний матеріал, додані до праці покажчик та словник комп'ютерних термінів (додаток 6, додаток 7) можна ефективно використовувати в таких практичних і теоретичних потребах:

- укладання галузевих словників (і паперових, і електронних);
- написання нових підручників і посібників із української лексикології та українського термінознавства;
- написання монографії або розділів монографії;
- розв'язання перекладознавчих проблем.

Хочеться також заакцентувати на актуальності і перспективності такого дослідження.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертацію написано на належному науковому рівні. Структура дисертації: вступ, три розділи, висновки, додатки – спрямовані на досягнення

мети дослідження і розв'язання окреслених завдань. Позитивне враження справляє оформлення роботи, розміщені в ній таблиці, схеми, рисунки, діаграми та додатки (8 додатків на 120 сторінках). Чітке формулювання назв розділів і параграфів відтворюють логіку дисертаційного дослідження. Бібліографічний список використаної наукової літератури відповідає принципу достатності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих результатів, вважаємо за потрібне висловити певні побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. Дуже цінним практичним напрацюванням дисертантки є, на наш погляд, рекомендації щодо адаптації запозичених лексем у комп'ютерній терміносистемі. Зокрема, для фахівців-комп'ютерників важливими були б практичні рекомендації щодо правопису термінів іншомовного походження, якими щораз більше наповнюється комп'ютерна терміносистема, зокрема й тих, що зазнали змін відповідно до редакції Українського правопису 2019 року. Видається, що варто було б виокремити в окремий підрозділ та докладніше пояснити найважливіші правописні рекомендації щодо новозапозичених комп'ютерних термінів відповідно до норм чинного правопису.

2. У першому розділі дисертації, присвяченому характеристиці лексикографічних напрацювань у галузі комп'ютерної термінології, подано аналіз головних енциклопедичних видань, словників комп'ютерної термінології, опублікованих в Україні та діаспорі. Дуже похвально, що авторка детально проаналізувала низку сучасних лексикографічних онлайн-джерел, що фіксують терміни комп'ютерної галузі. Дисертантка зазначає, що важливим для становлення сучасної комп'ютерної термінології був пострадянський період, коли було підготовано і видано десятки лексикографічних праць, в яких кодифіковано комп'ютерні терміни. У дисертації ці словники покласифіковано, показано динаміку їх видання, визначено специфічні риси, проте інформацію про особливості лексикографічного опису чи про змістову частину цих словників подано дуже стисло. Хотілося б обширного розгляду лексикографічних праць, укладених в пострадянський період.

Наведені міркування мають дискусійну природу і жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, а радше свідчать про її актуальність і перспективність.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Результати, наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно висвітлено у 21-ій праці (15 одноосібних). З них 18 – це статті у фахових виданнях України, 2 статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus, 1 стаття – у закордонному фаховому виданні.

Загальна оцінка дисертації

Рецензована дисертація Ірини Ментинської на тему «**Українська комп'ютерна термінологія: формування, системна організація, вектори розвитку**» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для мовознавства, і термінознавства зокрема. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Ірина Ментинська – заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент:

доктор наук із соціальних комунікацій,
кандидат філологічних наук, професор,
професор катедри соціальних
комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету
«Львівська політехніка»

 Марія КОМОВА

Підпис Комової Марії Василівни
«Засвідчую»
Вчений секретар
НУ «Львівська політехніка»

 Роман БРИЛИНСЬКИЙ